

Losonczi Miklós*

Az OECD-országok külkereskedelmének fő vonásai a hetvenes években

A világgazdaság hetvenes években kezdődött új, tartós hatású fejlődési szakasza több sávon érintette a világkereskedelem legjelentősebb súlyú országcsoportját, az OECD-országokat. E „kihívások” közül a leglényegesebbnek, legalábbis rövid távon leginkább következményterhesnek az 1973–1974. és 1979–1980. évi kőolajár-emelkedések tekinthetők. A növekedési ütemeket tekintve egyrészt a gazdasági növekedésnek, ezzel összefüggésben az importkereslet bővülésének az egész világra kiterjedő lassulása, másrészt az alacsonyabb növekedési ütemek idején a világgazdasági dinamika földrajzi súlypontjainak az USA-ba, Japánba, valamint a latin-amerikai és délkelet-ázsiai, továbbá a kőolajtermelő fejlődő országokba történt eltolódása érdemel figyelmet.

Strukturális vetületben a fejlődő országok iparosításával, iparcikkexportjának felfutásával összefüggésben a tartós szerkezeti jellegű túlkínálat megjelenése, illetve erősödése említhető a hagyományos könnyűipari ágazatok (textilruházati ipar, bőr- és cipőipar stb.), továbbá – más okok miatt is – néhány féltermékgyártó ágazat (kohóipar, egyes nehézszevegypari alágazatok) nemzetközi piacain.

Az átalakulást tekintve a hetvenes évek tapasztalatai alapján az egyes ágazatok termékeinek átalakulása közötti különbségek fokozódása, az árdinamikák differenciálódása volt a legnagyobb hatású változás. Kedvező árdinamika a műszaki fejlődésben élenjáró legkorszerűbb ágazatok piacait jellemzi, míg alacsony árdinamika a nemzetközi szerkezetátalakulási folyamatokban lemaradó – főleg könnyűipari – fogyasztási cikkek és féltermékeket gyártó ágazatokban tapasztalható. A kedvező árdinamika a strukturális tényezők mellett elválaszthatatlan a szervezeti alkuerő felértékelődésétől a nemzetközi kapcsolatokban, ami az OPEC tevékenysége kapcsán különös drámaisággal mutatkozott meg a hetvenes évtizedben.

A külső környezet megváltozása, a nemzetközi munkamegosztásba való bekapcsolódás foka, a gazda-

sági-strukturális fejlettség színvonala, a nemzetgazdasági dimenziók stb. függvényében eltérő hatást gyakorolt az egyes fejlett tőkés országokra, különböző induló feltételeket teremtett a strukturális illeszkedéshez. Magyarország fejlett tőkés viszonylatú külgazdasági kapcsolataink fejlesztésében tehát nemcsak az OECD-térség egészében végbemenő globális reálgazdasági folyamatok lényegesek, hanem az egyes fejlett tőkés országok illeszkedési teljesítménye, lehetőségei, perspektívái közötti különbségek sem közömbösek.

Szerkezeti igazodás az exportban

A globális világgazdasági szerkezetátalakulási folyamatok hatása, illetve az azokhoz történő illeszkedés eredményessége jól nyomon követhető a fejlett tőkés országok exportszerkezetének változásában, mivel az 1973–1974. és az 1979–1980. évi kőolajár-emelkedések következtében megnövekedett külgazdasági egyensúlyhiány minden fejlett tőkés országban az exportfokozó törekvéseket, az exportszerkezet javítását állították előtérbe. Az OECD-országok kiviteli struktúrájára legnagyobb mértékben az energiahordozók és a feldolgozó ipari termékek közötti árárarányok változása nyomta rá bélyegét.

Az 1973–1974. és az 1979–1980. évi áremelkedések „felértékelték” a kőolajat az OECD kivitelében. Az árhatásokkal függ össze elsősorban, hogy az energiahordozók részaránya az 1973. évi 3,5-ről 1980-ban 7,1 százalékra emelkedett az OECD-országok exportjában (1. táblázat).

Szintén világpiaci árhatásokkal, a kőolaj felértékelődésével magyarázható, hogy az iparcikkek előretörése az OECD-országok exportjában megtorpan, az ipari termékek részaránya 1973 és 1980 között 75,9-ről 73,5 százalékra csökkent. A feldolgozó ipari szférát illetően a reálgazdasági teljesítménytől ugyancsak jórészt független a vegyi anyagok részarányának 1973. évi 9-ről 1980-ban 9,9 százalékra történt emelkedése. Ez a részarány-növekedés ugyanis döntően szintén a nyersanyagként használt kőolaj drágulásával kapcsolatos.

*MTA Világgazdasági Kutatóintézet

1. táblázat

Az OECD-országok külkereskedelmének áruszerkezete (százalék)

	Export		Import	
	1973	1980	1973	1980
Élelmiszer, élő állat	10,2	9,1	12,8	8,7
Ital, dohány	1,4	1,2	1,4	1,0
Nyersanyagok	7,2	6,2	11,4	7,7
Fűtőanyagok	3,5	7,1	12,3	26,6
Olajok, zsírok	0,5	0,5	0,6	0,4
Vegyí anyagok	9,0	9,9	6,7	6,8
Gyógyszerek	1,1	1,0	0,8	0,6
Félgyártmányok	21,8	20,3	19,5	16,0
Bőrárúk	0,4	0,4	0,4	0,3
Gumiárúk	0,8	0,8	0,7	0,6
Faárúk	0,5	0,5	0,9	0,6
Papír, karton	2,1	2,0	1,7	1,5
Textiliák	4,4	3,1	3,7	2,6
Nem fémes ásványok	2,4	2,7	2,5	2,4
Vas, acél	6,1	5,1	4,2	3,1
Színesfémek	2,6	2,9	3,5	3,1
Fémtömegcikkék	2,5	2,8	1,9	1,8
Gépek, berendezések	36,2	35,1	25,3	22,3
Nem elektromos gépek	14,6	15,3	9,9	9,0
Elektromos gépek	7,2	6,7	5,6	4,8
Közlekedési eszközök	14,4	13,1	9,8	8,5
Egyéb iparcikkék	8,9	9,1	9,3	9,2
Egészségügyi szerelvény	0,3	0,3	0,3	0,2
Bútorok	0,6	0,7	0,6	0,7
Utazási kellékek	0,1	0,1	0,2	0,2
Ruházati cikkek	1,7	1,6	2,6	2,5
Lábbelik	0,6	0,6	0,7	0,7
Tudományos és mérőműszer	2,4	3,0	1,8	2,2
Egyéb	3,2	2,9	3,1	2,7
Egyéb nem specifikált	1,3	1,5	0,7	1,7

Forrás: OECD by Commodities, Serie „C” 1973, 1980

A feldolgozó ipart tekintve az OECD-export legdinamikusabb termékcsoportja a hetvenes években a túlnyomórészt a műszaki fejlesztés élvonalába tartozó, beruházási rendeltetésű gépeket tartalmazó nem elektromos gépek árucsoport volt. Részarányuk a kőolajár-emelkedések torzító hatása ellenére is nőtt a kivitelben, azaz előretörésük nemcsak ellensúlyozta a kőolajár-emelések hatását. Különösen dinamikus volt a műszaki fejlesztésben élenjáró legkorszerűbb termékek (irodagépek, számítógépek, repülőgépek, orvosi műszerek, tudományos és mérőműszerek stb.) előretörése az OECD-exportban. Így 1973 és 1980 között 1,75-ről 2,16 százalékra emelkedett az irodagépek, ezen belül 0,44-ről 0,96 százalékra a számítógépek, 1,57-ről 1,96 százalékra a repülőgépek, 0,16-ről 0,21 százalékra az orvosi műszerek részaránya a fejlett tőkés országok kivitelében.

Ez azért is figyelemre méltó, mert a fejlett tőkés országok a legkorszerűbb élvonalbeli termékeket, technológiákat egyre kevésbé hajlandók hagyományos

külkereskedelmi ügyletek keretében értékesíteni. A legkorszerűbb élvonalbeli technológiák, berendezések nemzetközi forgalma mind nagyobb mértékben kapcsolódik a nemzetközi működőtőke-áramláshoz. A tulajdonosi termelési, műszaki-technológiai összefonódás nyomán az eladó számára több lehetőség nyílik a bevezetésre, a korszerű technológiák felhasználásának, az általuk gyártott termékek értékesítésének, gyártásának ellenőrzésére. A legkorszerűbb technológiák megvásárlásával és beállításával egyébként sem tekinthető – még hagyományos külkereskedelmi csatornákon keresztül történt értékesítés esetén sem – az ügylet befejezettnek. A korszerű, élvonalbeli technológiák működtetése, szervizelése önmagában is tartós kapcsolatot tesz szükségessé a vásárló és az eladó között. Nem megalapozatlanul tetelezhető fel tehát, hogy a műszaki-strukturális átalakulás élvonalába tartozó ágazatok exportjának kibontakozását a hozzá tapadó nemzetközi működőtőke-forgalom dinamizálódása kísérte. Ugyancsak a kereskedelmi forgalom és a tőkeáramlás összefonódásával, a közvetlen külföldi tőkeberuházások, vállalatalapítások vagy vállalatvásárlások jelentőségének fokozódásával hozható összefüggésbe az a tény, hogy a hetvenes években megfigyelhető részarány-növekedés ellenére viszonylag kicsi az élvonalbeli termékek relatív súlya a fejlett tőkés országok árukivitelében.

Noha a nemzetközi külkereskedelmi statisztikai rendszerben végrehajtott módszertani jellegű változások nem teszik lehetővé 1973 és 1980 között a gépek körében a pontos összehasonlítást, annyi mindenesetre megállapítható, hogy a műszaki-strukturális hierarchia felső-középső sávjába tartozó textilipari, élelmiszeripari, papíripari gépgyártás, a mezőgazdasági gépipar stb. termékeinek részaránya nem nőtt számottevően az OECD-exportban, e termékek kereskedelme nem tartozott a legdinamikusabban bővülő szektorok közé.

Az OECD-országok kivitelében a nem fémes ásványok, a színesfémek és a fémtömegcikkék részarányának növekedése a belső dekonjunktuurával, alacsonyabb gazdasági növekedési ütemekkel, alacsonyabb dinamikájú fogyasztói kereslettel, illetve az ezzel kapcsolatos exportkényszerekkel függött össze. A hetvenes években változatlan maradt olyan, a műszaki-strukturális átalakulásban lemaradó ágazatok termékeinek részaránya, mint a bőr-, gumi-, papír- és fa-termékek, bútorok, utazási kellékek stb. Az OECD-exportban csökkenő részarányú termékek közé az alacsony költségintű fejlődő országok versenyébe ütköző, kedvezőtlen keresleti és árdinamikájú textil-féltermékek és kohászati termékek tartoznak. Ugyancsak a lemaradás jeleit mutatja a közlekedési eszközöket gyártó ipar és elektromos háztartási eszközöket előállító ipar.

Viszonylati koncentráció

Az OECD-exportszerkezetének átalakulása az egyes árucsoportokat és országokat tekintve figyelemre méltó folyamatokat takar. A műszaki fejlesztésben élenjáró ágazatok exportjában a vezető nagy fejlett tőkés országok és a transznacionális nagyvállalatok szerepe a meghatározó. Jól érzékelteti ezt az a körülmény, hogy amíg az USA, az NSZK és Japán részaránya 44 százalék volt 1973-ban 43,4 százalék 1980-ban a fejlett tőkés országok összes kivitelében, addig relatív súlyuk a műszaki fejlesztés élvonalbeli ágazataiba tartozó, döntően beruházási rendeltetésű nem elektromos gépek körében 1973-ban 54,6 százalékra, 1980-ban 58 százalékra rúgott. A három vezető fejlett tőkés ország pozíciói még erősebbek olyan „nagyhatalmi” ágazatok nemzetközi piacain, mint például a repülőgépipar. Az irodagépgyártó iparon belül a félvezetők világforgalmának 70 százaléka az amerikai gyártókra, fele négy amerikai vállalatra (Texas Instruments, Motorola, National Semi Conductor, Fairchild) jut. A világon működő számítógépek kétharmadát az USA-beli IMB nagyvállalat helyezte üzembe.

A műszaki-strukturális átalakulás élvonalbeli ágazatainak exportja a kutatás-fejlesztés drágulása, a korszerű technológiák költségeinek emelkedése, az optimális sorozatnagyság növekedése, a beruházásigényesség emelkedése stb. következtében fokozódó mértékben összpontosul az USA-ra és Japánra. Az NSZK nemzetközi pozíciói ezekben az ágazatokban a lemorzsolódás jeleit mutatták az elmúlt évtizedben. A legkorszerűbb technológiák körében kevésbé volt jelentős Nagy-Britannia és Franciaország előretörése.

A kisebb nemzetgazdasági dimenziókkal, szűkebb pénzügyi erőforrásokkal kapcsolatos korlátokkal összefüggésben figyelmet érdemel az a körülmény, hogy a kis nyugat-európai országok (Svédország, Norvégia, Finnország, Dánia, Belgium, Hollandia, Ausztria, Svájc, Spanyolország, Görögország, Portugália, Írország) relatív súlya csekélyebb az OECD-országok iparcikkexportjában, mint a teljes kivitelében. Az egyes ágazatokat tekintve megfigyelhető, hogy minél kutatás- és tőkeigényesebb egy ágazat, általában annál kisebb a kis országok részaránya termékeinek az OECD-országok által lebonyolított kivitelében.

A kutatás-fejlesztés drágulása, a korszerű technológiák tőkeigényességének növekedése következtében a kis fejlett tőkés országok részaránya csökkenő irányzatot mutat az élvonalbeli technológiák exportjában. A kis országok szerényebb műszaki fejlesztési kapacitásai, technológiaátültetési kapacitásai, szűkebb tőkepiacai, piacszerkezeti háttere, nemzetközi szervizhálózata nem teszi lehetővé szélesebb tartományban az

előretörést a műszaki-strukturális hierarchia csúcsán elhelyezkedő ágazatokban.

A világgazdasági pozíciók lemorzsolódása mindegyiknél az olyan kutatás- és tőkeigényes nagyhatalmi ágazatokban vett nagyobb lendületet, mint a repülőgép- és irodagépgyártás. Az OECD-országok irodagépgyártásában csak a hazai multinacionális vállalattal rendelkező Hollandia, valamint a külföldi nagyvállalatoknak otthont adó Írország részaránya nőtt, a többi kis ország pozíciói nem javultak.

Az élvonalbeli ágazatokban egyébként általában azoknak a kis országoknak az előretörése is mind több nehézségbe ütközik, amelyekben számottevő a hazai vagy a betelepült multinacionális vállalatok súlya, mint Svájc, Svédország, Hollandia és Belgium. A jelek szerint tehát a nagyvállalatok sem tudják teljes mértékben ellensúlyozni a kis nemzetgazdasági dimenziókkal kapcsolatos hátrányok fokozódását, különösen az élvonalbeli ágazatokban. Ezek az irányzatok arra utalnak, hogy a legkorszerűbb technológiák körében csökken az európai tőkés országok mint beszerzési források jelentősége, az élvonalbeli technológiák beszerzésében az NSZK, Franciaország és Nagy-Britannia „gyengélkedése”, a kis nemzetgazdasági dimenziókkal kapcsolatos hátrányok fokozódása miatt mind nagyobb mértékben kell támaszkodni a tengerentúli fejlett tőkés országokra: az USA-ra és Japánra mint szállítókra.

A világgazdasági szerkezetátalakulási folyamatokban lemaradó fogyasztási iparcikkeket és féltermékeket gyártó ágazatok (textilruházati ipar, bőr- és cipőipar, kohóipar stb.) körében fő irányzatként a kis tőkés országok piaci pozícióinak erősödése tapasztalható. Ugyancsak néhány lemaradó ágazatban kísérelték meg pozícióik javítását olyan nagy nemzetgazdaságok mint az NSZK, Nagy-Britannia, és Franciaország, amely országok előretörése nem volt kielégítő az élvonalbeli ágazatokban. Az élvonalbeli ágazatokban elszenvedett sikertelenségek vagy mérsékelt sikerek kompenzálását ezek az országok a lemaradó ágazatokban kísérelték meg. A szerkezeti lemaradás jeleit mutató nagy tőkés országok ilyen irányú szakosodása fokozta a kis tőkés országok termékeivel szembeni versenyt.

Eltérő feltételek a fontosabb felvevő piacokon

Az OECD-export áruszerkezetének átalakulása eltérő vonásokat mutat a főbb külkereskedelmi viszonylatokban. A relációs szerkezet változása a jelek szerint mégsem elsősorban strukturális tényezők hatását tükrözi, hanem a világgazdasági dinamika eltolódásának következményeit az Európán kívüli térségekbe.

(Természetesen ennek is van strukturális vetülete.) Az OECD-országok kivételében a dinamikusan növekvő, megkétszereződött délkelet-ázsiai és latin-amerikai, továbbá a kőolajtermelő közel-keleti fejlődő országok részaránya nőtt (2. táblázat). A nemzetközi szerkezet-átalakulási folyamatokban lemaradó fekete-afrikai és dél-ázsiai térség súlya az OECD-exportban ezzel szemben nem növekedett.

2. táblázat

Az OECD-országok külkereskedelmének viszonylati szerkezete (százalék)

	Export		Import	
	1973	1980	1973	1980
OECD-országok	74,5	68,5	79,9	64,0
Fejlődő országok	19,0	25,7	21,2	31,9
Afrika	4,0	6,1	4,3	7,1
Latin-Amerika	5,6	6,1	5,5	5,6
Közél-Kelet	2,7	5,8	5,3	11,0
Távol-Kelet	5,6	7,7	5,5	7,6
Szocialista országok	4,3	3,6	3,4	3,1

Forrás: OECD Trade by Commodities, Serie „C” 1973. 1980.

Az importkereslet gyorsabb bővülésével kapcsolatos pótlólagos exportlehetőségeket a távolsági kereskedelemben történő bekapcsolódáshoz megfelelő piacszerkezettel, értékesítési hálózattal, megfelelő technológiaátültetési kapacitásokkal rendelkező tőkeerős vezető nagy fejlett tőkés országok, az USA, Japán és – valamivel kisebb mértékben – az NSZK használták ki. Jól érzékelteti ezt az a körülmény, hogy amíg az USA, Japán és az NSZK részaránya 44 százalék volt a hetvenes években az OECD-országok összes exportjában, addig 60 százalékra rúgott az fejlődő országokba irányuló iparcikk-kivitelben.

A kis nyugat-európai országok a kisebb nemzetgazdasági dimenziókkal kapcsolatos hátrányok, szűkebb piacszerkezet, értékesítési hálózat nyomán szűkebb tartományban tudták kihasználni a távoli fejlődő országok importkeresletének dinamizálódását.

A hetvenes évek tapasztalatai alapján meglehetősen szoros összefüggés fedezhető fel a fejlett tőkés országok exportjának áruszerkezete és a felvevő övezetek gazdasági ereje, szerkezetátalakulásuk jellege, struktúrapolitikája között. A műszaki fejlesztésben élenjáró ágazatokat, ezen belül különösen a legkorszerűbb termelési rendeltetésű gépeket előállító ágazatokat, továbbá a mikroelektronikát tekintve a nemzetközi munkamegosztás és külkereskedelem továbbra is a fejlett tőkés országokra koncentrálódott. Kevés jele van annak, hogy szélesebb tartományban gyorsult volna az iparosodottabb fejlődő országok bekapcsolódása az élvonalbeli ágazatok körében az OECD-államok által kiépített nemzetközi munkamegosztásba.

A fejlett tőkés országokra koncentrálódó nemzetközi munkamegosztás erősségét jól érzékelteti az a körülmény, hogy az intern forgalom részaránya az OECD-országok exportjában alig változott, 1973 és 1980 között 85,4-ről 84,1 százalékra csökkent az irodagépek, 67,4-ről 65,5 százalékra az orvosi műszerek, 66,2-ről 65 százalékra a gyógyszerek körében, 83-ról 85,3 százalékra nőtt a számítógépek körében. A fejlett tőkés országok tehát az élvonalbeli ágazatok exportjának lényegében változatlan hányadát irányítják egymás piacaira.

A fejlett tőkés országok exportjuk csökkenő hányadát értékesítik egymás piacain a különféle szakipari gépek (textil, bőr-, papír, nyomdaipari, élelmiszeripari stb. gépek) körében. A fejlődő országok nagy részének iparosodását éppen ezen iparágak, könnyűipari ágazatok kiépítése jellemzi, a fejlődő országok gépimportkereslete tehát gyorsan bővül. A fejlett tőkés országok ezért a szakipari gépek körében kivitelük mind nagyobb hányadát irányítják az iparosodó fejlődő országok piacaira. A különféle szakipari gépek exportjának fokozásával a fejlett tőkés országok befolyásolhatják a technológiai fejlődés irányát és sebességét a fejlődő országokban. Azt sem lehet figyelmen kívül hagyni, hogy a fejlődő országok iparosodásában viszonylag szűk keresztmetszetet képező szakipari gépek exportárodinamikája messze meghaladta a feldolgozó ipari átlagot. Ugyancsak növekvő a fejlődő országok részaránya a fejlett tőkés országok kohászati- és fémtömegcikk-exportjában. A kohóipari és fémtömegcikk-export növelését a fejlődő világba nemcsak az importőr övezetek keresletének bővülése, hanem az OECD-országok alacsonyabb gazdasági növekedési ütemével, gyakran a dekonjunktúrával kapcsolatos kényszerek is ösztönözték.

A lemaradó ágazatok körében ismét az OECD-régió belüli munkamegosztás jelentősége tűnik meghatározónak. A munkamegosztás erőssége, ami a külkereskedelmi forgalomban kifejezésre jut, nem fokozódott, az OECD-régióra jutó export részaránya változatlan vagy kismértékben és lassan csökkent az elmúlt évtizedben. Így például az intern forgalom aránya 1973 és 1980 között mindössze 88,4-ről 86,4 százalékra mérséklődött az OECD-országok ruházati termék-exportjában, 91,8-ről 89,8 százalékra lábbeliexportjában, 73-ról 70,2 százalékra textíliaexportjában. E könnyűipari fogyasztási cikkek fő felvevőpiacai tehát az OECD-országokban találhatók.

A nemzetközi munkamegosztás irányzatait illetően különösen kedvezőtlennek bizonyult a KGST-országok kiszorulása az OECD-országok műszaki fejlesztésben élenjáró termékexportjában. 1973 és 1980 között a KGST-országok részaránya 6,4-ről 2,8 százalékra csökkent a nem elektromos gépek, 1,8-ről 1 százalékra az irodagépek, 4,8-ről 2,6 százalékra az orvosi

műszerek, 1,7-ről 0,3 százalékra a repülőgépek kivételében. A KGST-országok részaránya bizonyos homogén vegyipari és egyéb féltermékek körében magasabb, amelyek konjunktúraciklus-érzékeny termékek, forgalmuk és árszínvonaluk erősen hullámzik. Az OECD-országok exportjában tapasztalható újabb irányzatok a kiviteli szerkezet átalakulása összefonódott néhány, az importszerkezetben végbement változással.

Szerkezetváltás az importban

Az OECD-országok importszerkezetének átalakulásában a leglényegesebb változás szintén a kőolajár-emelésekhez kapcsolódik. A magasabb kőolajárak nyomán az energiahordozók részaránya az 1973. évi 12,3-ről 1980-ban 26,6 százalékra nőtt, azaz több mint kétszeresére emelkedett, és számottevő devizális vásárlóerőt kötött le (1. táblázat). Az árarányok módosulása valamivel kevésbé érintette a feldolgozó ipari importot, mint a kitermelő ipari és a mezőgazdasági kivitt. Az energiahordozók 14,3 százalékos súlygyarapodását ugyanis a feldolgozott termékek részarányának 6,5 százalékos csökkenése kísérte (az importban elfoglalt részesedésük 1973 és 1980 között 60,8-ről 54,3 százalékra csökkent), ezzel szemben a mezőgazdasági termékek és a nyersanyagok relatív súlya 7,8 százalékkal mérséklődött.

A főbb árucsoportokat tekintve az agrárimport, illetve a mezőgazdasági termékek importrészarányának számottevőbb fokozása ellen hatott volna a kőolajár-emelkedések nélkül is a mezőgazdasági önellátottsági fok növekedése az utóbbi években a fejlett tőkés országokban. A műanyagok szélesebb körű elterjedése, a könnyebb szerkezeti elemek alkalmazása, a nyersanyag-takarékosság, újra felhasználás ösztönzése stb. nyomán a fajlagos anyagfelhasználás a legtöbb fejlett tőkés országban már hosszú idő óta csökkenő tendenciát mutat. A fajlagos anyagfelhasználás mérséklődése a kereslet oldaláról is korlátokat állít a nyersanyagok és késztermékek cseréjén alapuló munkamegosztás dinamikusabb bővítése elé.

A kőolajár-emelkedések a feldolgozó iparban legfeljebb átmenetileg fékeztek a nemzetközi munkamegosztás kibontakozását, megállítani vagy visszafordítani azonban nem tudták ezt a folyamatot. Az importszerkezet változása, a vegyi anyagok és az egyéb iparcikkek (könnyűipari fogyasztási cikkek zömmel) fejlett tőkés importban elfoglalt részarányának stabilizálódása arra vall, hogy a nemzetközi ipari munkamegosztás bővülése egyrészt a világgazdasági

szerkezetváltásban lemaradó munkaigényes ágazatokban, másrészt az energia- és anyagigényes ágazatokban bontakozott ki a leggyorsabban, üteme az előbbi fogyasztási cikkek előállító ágazatokban olyan gyors volt, hogy ellensúlyozta a világgazdasági árhatásokat.

Alig csökkent az importban néhány, szintén a világgazdasági lemaradás jeleit mutató féltermék (bőr- és gumiárúk, papírtermékek) részaránya, amíg a vas- és színesfém-kohászati termékek és textil féltermékek relatív súlya számottevően mérséklődött. Ugyancsak csökkent a gépek és berendezések részaránya a fejlett tőkés országok importjában.

Iparcikkimport a fejlődő országokból

Az OECD-import szerkezetének átalakulása szorosan összefügg a komparatív előnyök nemzetközi vándorlásával, a fejlődő országok exportorientált iparfejlesztésével. A fejlődő országok iparosodásával, iparcikk-exportjának felfutásával párhuzamosan mind több fejlett tőkés országba terjed a felismerés, hogy a világgazdaság jelenlegi fejlődési szakaszában gazdasági és politikai érdekeiknek jobban megfelel a késztermékek és a nyersanyagok cseréjén alapuló hagyományos munkamegosztás helyett a fejlődő országok legdinamikusabb legnagyobb politikai súlyú szektorával, az iparral való tartós együttműködés, strukturális összefonódás*. Ennek egyik eszköze a fejlődő országokból származó (ipari) import fokozása.

A fejlődő országok gyors iparosodásának, iparcikk-exportja felfutásának eredményeként 1973 és 1980 között részarányuk 8,7-ről 11,8 százalékra emelkedett az OECD-országok iparcikkimportjában (3. táblázat). E növekedés azonban különbözőképpen oszlott meg az egyes árucsoportok, továbbá az egyes fejlett tőkés és fejlődő országok között.

Strukturális vetületben a fejlődő országok tényérése a textíliák, a ruházati termékek, a lábbelik, a bőr- és faipari termékek, továbbá az elektromos gépek (főként szórakoztató elektronika) körében volt a legnagyobb mértékű. Az OECD-országok e termékcsoportjain a fejlődő államok részaránya az elektromos gépek kivételével meghaladja a 20 százalékot, sőt a ruházati termékek körében már az 50 százalékos érték felé közelít.

Mivel az elmúlt évtizedben az anyag- és energiaigényes ágazatok körében a komparatív előnyök a feldolgozó ipari vertikumból a kitermelő ipari vertikumba tevődtek át (a kőolajtermelő országok az elsődleges kitermelő ipari vertikumban képződő nyereségre támaszkodva hatékonysági megfontolásoktól nagyobb mértékben függetleníthetik ezen ágazatok kiépítését), a nyolcvanas évek első felében gyorsul a nyers- és

*Kádár Béla: Szerkezeti változások a világgazdaságban. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1979. p. 182.

A fejlődő országok részaránya az OECD-országok importjában
(százalék)

		Bőrárúk	Faárúk	Textiliák	Kohászati termékek	Ruházati cikkek	Lábbelik	Elektromos gépek	Összes import	Iparcikkek
USA	1973	41,0	57,3	37,3	9,4	69,2	32,0	39,0	28,7	18,2
	1980	58,7	57,7	51,1	16,0	88,1	64,2	48,7	49,3	27,2
Japán	1973	52,7	49,1	49,4	24,9	24,9	60,8	17,6	41,8	26,0
	1980	64,7	78,0	62,8	73,2	71,6	69,5	37,9	65,0	32,0
NSZK	1973	18,5	14,7	15,1	2,6	27,9	8,3	5,0	17,5	7,9
	1980	22,1	13,2	21,0	5,6	39,1	12,3	11,6	21,7	10,5
Nagy-Britannia	1973	48,0	25,8	19,7	1,7	50,7	27,1	6,1	21,3	9,2
	1980	31,2	22,4	16,9	4,0	53,3	25,2	12,0	18,5	8,9
Franciaország	1973	40,5	17,0	5,9	3,3	15,6	9,4	2,3	20,4	4,3
	1980	30,7	21,4	11,7	3,1	29,2	18,2	7,4	28,5	7,3
Nagy országok	1973	34,5	37,8	23,3	5,5	46,8	24,5	18,3	25,6	22,5
	1980	34,0	33,1	26,0	11,1	57,2	38,4	28,5	38,0	16,4
Svédország	1973	18,1	5,6	8,2	3,4	25,2	12,7	1,2	9,9	4,2
	1980	21,3	9,2	13,9	3,6	28,2	16,7	4,4	17,0	5,3
Norvégia	1973	2,7	7,7	3,3	0,3	10,8	3,3	0,5	9,4	3,9
	1980	7,8	10,8	7,4	0,1	12,6	14,1	1,8	10,1	2,8
Finnország	1973	19,9	5,9	4,1	0,0	10,5	7,7	0,5	7,4	2,1
	1980	27,4	10,2	6,5	3,2	22,6	14,9	4,1	13,4	6,4
Dánia	1973	15,4	13,9	8,5	0,0	30,5	19,4	0,9	9,8	2,9
	1980	22,5	13,8	12,5	1,3	35,6	21,8	3,1	10,5	5,8
Hollandia	1973	18,3	12,8	5,1	0,2	14,1	4,4	2,5	19,3	3,5
	1980	23,0	19,3	10,2	0,7	21,7	15,1	6,8	24,2	6,1
Belgium	1973	10,1	9,7	5,3	1,6	6,2	2,0	0,7	12,2	6,1
	1980	9,8	12,3	10,2	1,9	11,4	4,3	2,6	16,6	7,5
Ausztria	1973	9,2	7,3	4,8	2,4	11,9	5,8	1,5	7,5	2,3
	1980	16,2	6,1	8,8	3,9	14,2	5,6	4,1	12,0	5,5
Svájc	1973	3,3	6,3	10,3	0,5	9,5	6,4	0,9	7,8	3,0
	1980	4,5	5,6	13,9	0,5	16,8	8,2	3,8	9,7	7,0
Spanyolország	1973	45,8	14,1	12,6	1,9	14,6	12,3	1,3	25,8	3,3
	1980	50,7	20,0	21,1	5,0	42,2	52,1	7,6	45,9	6,3
Portugália	1973	20,3	50,0	2,2	0,2	28,2	52,6	0,7	21,2	5,3
	1980	4,0	14,0	16,7	3,0	28,6	45,5	3,5	28,9	7,3
Görögország	1973	1,2	21,8	4,6	1,1	2,0	0,0	1,4	16,7	3,0
	1980	0,7	17,1	18,8	14,2	20,8	35,6	5,7	28,7	7,9
Írország	1973	5,1	26,9	3,9	0,1	1,3	2,2	1,0	7,3	1,8
	1980	7,4	15,2	6,0	0,2	8,6	10,9	5,3	8,9	3,3
Kis országok	1973	13,9	10,8	6,2	1,1	13,7	6,7	1,3	13,6	3,9
	1980	19,1	12,9	11,1	2,5	19,2	12,3	4,7	19,7	6,2
OECD-átlag	1973	30,0	31,2	16,7	4,0	36,5	21,1	10,7	21,2	8,7
	1980	31,2	26,8	21,3	8,2	45,5	32,5	17,9	31,5	11,8

Forrás: OECD Trade by Commodities, Serie „C” 1973, 1980.

fűtőanyagokkal kedvezően ellátott fejlődő országok előretörése a homogén féltermékeket előállító vegyipari ágazatok, a kohóipar stb. nemzetközi piacain.

Földrajzi vetületben a fejlődő országok iparcikk-exportja a vezető nagy tőkés országok, az USA, Japán és valamivel kisebb mértékben az NSZK piacaira koncentrálódik. A nagyfokú koncentráció érzékelteti, hogy amíg a három vezető tőkés ország részesedése a hetvenes években 41 százalék volt az OECD-országok összimportjában, addig 64 százalékra rúgott az OECD fejlődő országokból származó iparcikkimportjában.

E koncentráció azt is jelzi, hogy olyan időszakban, amikor a világgazdasági és politikai hatalmi pozíciók döntően a műszaki-strukturális átalakuláshoz, a gazdasági erőkhöz kapcsolódnak, a fejlődő országokkal az ipari munkamegosztás kiépítését nem kismértékben befolyásolják politikai-hatalompolitikai megfontolások. A kis nyugat-európai országokban a nagyhatalmi törekvések hiánya, a politikai szempontok kisebb súlya miatt alacsonyabb fokú érdekelttség alakult ki a fejlődő országokkal való ipari munkamegosztás kiépítése iránt, mint a világgazdasági nagy- és

középhatalmakban. Egyéb tényezők, mint például a nemzetgazdasági dimenziók közötti különbségek mellett ez a magyarázata annak, hogy a fejlődő országok részaránya a nagy országok iparcikkimportjában átlagosan több mint kétszerese a kis nyugat-európai nemzetgazdaságok megfelelő értékének. Magasabb értékek a földrajzi fekvéstől, történelmi örökségtől, a gyarmattartói múlttól korántsem függetlenül kivételképpen a dél-európai országokban található, noha Portugália esetében az afrikai gyarmatok leszakadását a hetvenes években nem követte az ipari munkamegosztás bővülése más fejlődő régiókkal. A kis országok ugyanakkor azért is szűkebb sávon építették ki az ipari munkamegosztást a fejlődő országokkal, mert a korszerű technológiák drágulása nyomán szűkebb sávon tudtak az élenjáró ágazatokra szakosodni, ami gátolta a hagyományos lemaradó ágazatok gyorsabb ütemű leépítését.

A magyar export bővítése szempontjából korántsem közömbös, hogy a fejlett tőkés országok importkeresletének bővülése szoros összefüggést mutat a gazdasági szerkezet modernizálásának ütemével.* Következésképpen a külgazdasági partnerválasztásban azokat az országokat célszerű mint felvevőpiacokat preferálni, amelyekben a gazdasági szerkezet átalakításának iránya és üteme megfelelő. A hetvenes években ilyen ország volt az OECD régióin belül a jelentős infrastrukturális beruházásokat végrehajtó és gyors ütemben korszerűsödő Spanyolország, kisebb mértékben Görögország és Portugália, a hetvenes évek utolsó harmadában strukturális korszerűsítési programokat indító Franciaország (átmenetileg) és Nagy-Britannia. A fokozódó szerkezeti problémákkal birkózó, a munkahelyvédelmi szempontokat előtérbe helyező kis országok (Hollandia, Belgium, Dánia, Svédország, Norvégia, Finnország) importja igen mérsékelten nő a féltermékek és az ipari fogyasztási cikkek körében.

A fejlődő országok oldaláról szintén az iparcikkexport koncentrációja érdemel figyelmet, mind az exportőr országok számát, mind a kivitel áruszerkezetét tekintve. A fejlődő országok 1979. évi iparcikkexportjának 77 százalékát nyolc nemzetgazdaság: Tajvan, Dél-Korea, Szingapur, Hongkong, Brazília, Mexikó, Argentína, India adta. Gyors ütemben javulnak ugyanakkor mind a világ iparcikkexportjában, mind a

*Kádár Béla: Magyarország és az OECD-országok kereskedelmi kapcsolatai, Gazdaság, 1981/4. pp. 94–96.

**Kádár Béla: Ipari munkamegosztás a fejlődő országokkal: Az Észak-Dél közötti kapcsolatok erősítése, Bp. 1982. február, MTA Világgazdasági Kutató Intézet, Kézirat.

fejlett tőkés országok iparcikkimportjában a fejlődő országok iparosodásának „második hullámába” tartozó, az iparcikkexportot a hetvenes években megindító országok: Malaysia, Thaiföld, Fülöp-szigetek, Elefántcsontpart, Marokkó, Kolumbia, Chile, Uruguay és Tunézia pozíciói is.

A fejlődő országok ipari kivitelének döntő hányada – amint arra a fejlett tőkés országok importja kapcsán már utaltunk – néhány árucsoportra (textíliák, ruházati termékek, bőr- és faárúk, távközlési berendezések stb.) koncentrálódik. Az iparosodottabb fejlődő országok viszont már szélesebb sávon indították meg gépipari exportjukat. A gépexport még nagyobb mértékben összpontosul a legfejlettebb, legiparosodottabb fejlődő országokra. Amíg 1979-ben a fejlődő országok összes késztermékkivitelének 77 százaléka jutott az első nyolc fejlődő országra, addig gépkivitelének 90 százalékát adta az első nyolc exportőr.**

A hagyományos könnyűipari ágazatok körében tehát a szocialista országok fő versenytársai most már a fejlődő világ iparosodásának „második hullámába” tartozó országok lesznek, különösen olyan körülmények között, amikor a fejlett tőkés országok gazdaságpolitikai ellenállása a nyolc legerősebb iparcikkexportőr fejlődő országra koncentrálódik. Ez középtávon ugyan valamelyest fékezheti a szocialista országok áruival szembeni versenyhátrányok növekedését, a fejlődő világ iparosodásának „második hullámába” tartozó országok gazdaságpolitikai preferálása viszont a nyolcvanas évek második felében súlyosbíthatja a szocialista országok helyzetét.

A fejlődő országok helyzetében bekövetkezett változások, a kőolajár-emelkedések hatására ugyan a fejlett tőkés országok részaránya az 1970. évi 71,9-ről 1980-ban 63,2 százalékra csökkent a világexportban, a fejlődő országok iparosodása egyelőre még nem befolyásolta számottevően az OECD-régió világkereskedelmi pozícióit az iparcikk-kereskedelemben. A világ ipari exportjában ugyanis az OECD-országok részaránya 1970-ben 83,6 százalék, 1980-ban 82,2 százalék volt. A fejlődő országok késztermékkivitelének felfutása a szocialista országok rovására történt, a szocialista országok részaránya csökkent a világ iparcikkexportjában. A fejlődő országok iparcikkexportexpansziójának várható következményei aktív magyar struktúra- és iparpolitikát sürgetnek, a fejlődő országok versenyének sávjából való gyors kijutás szükségességére hívják fel a figyelmet. A fejlett tőkés országok piacainak terjedelme, az import szerkezeti átalakulása összességében a külső feltételek oldaláról kedvező feltételeket kínál ehhez.